

An Analysis of the Emotional Intelligence Skills of the Main Character in the Story of Prophet Joseph (PBUH) in the Holy Quran Based on Psychologists' Perspectives

Zahra Afzali¹✉

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Email: z.afzali@basu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Receive Date: 22 April 2025
Revise Date: 23 May 2025
Accept Date: 26 May 2025
Available Online: 26 May 2025

Keywords:

emotional intelligence,
Prophet Joseph,
Holy Quran,
psychological analysis,
literary character analysis

ABSTRACT

Objective: This study aims to examine the emotional intelligence skills of the main character in the story of Prophet Joseph (AS) in the Holy Quran based on the model proposed by Daniel Goleman, Richard Boyatzis, and Annie McKee. By applying psychological theories to a Quranic literary character, the study seeks to explain how Joseph (AS) manages his emotions in interactions with other characters and to present a scientific analysis of one of his major personality dimensions.

Method: The study adopts a descriptive-analytical method. It first draws on the emotional intelligence model of Goleman, Boyatzis, and McKee, which consists of four main domains: self-awareness, self-management, social awareness, and relationship management. Then, selected verses from the story of Joseph (AS) in the Holy Quran are analyzed in light of this model in order to identify the emotional intelligence skills reflected in his words, actions, and interactions.

Results: The findings show that the emotional intelligence of Joseph (AS) is manifested in the Holy Quran through six major skills: emotional awareness, accurate self-assessment, self-confidence, self-control, trustworthiness, and conflict management. These skills appear clearly in his encounters with anti-heroes and other characters in the story. The study also indicates that several virtues of Joseph (AS), including trustworthiness, chastity, faith, patience, honesty, and wisdom, are expressed through these emotional intelligence skills.

Conclusion: The analysis demonstrates that the character of Joseph (AS) in the Holy Quran can be studied meaningfully through the framework of emotional intelligence. His behavior in difficult situations reveals a high level of emotional control, moral awareness, and effective relationship management. Therefore, the psychological analysis of this Quranic story not only connects literature and psychology but also provides a deeper understanding of the personality and virtues of Joseph (AS).

Cite this article: Afzali, Z. (2025). An analysis of the emotional intelligence skills of the main character in the story of Prophet Joseph (pbuh) in the Holy Quran based on psychologists' perspectives. *Journal of Islamic Literary Studies*, 5(1), 65-81. <https://doi.org/10.22034/jilr.2025.143538.1258>

© The Author(s) retain the copyright.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jilr.2025.143538.1258>

Publisher: University of Kurdistan.

Introduction

The present study examines the emotional intelligence of the main character in the Quranic story of Yusuf through a psychological-literary approach. Character is one of the most fundamental elements of narrative, since the movement of events, the formation of conflict, and the development of meaning are largely organized around it. In the story of Yusuf, this centrality is especially evident, because the narrative follows his life through successive stages of trial, displacement, temptation, imprisonment, empowerment, and reconciliation. As the principal character, Yusuf becomes the axis around which other figures act, react, and undergo moral exposure.

The study is grounded in the assumption that literary and Quranic characters may be analyzed through selected models of modern psychology, provided that the analysis remains attentive to the textual structure and moral framework of the source. Emotional intelligence is treated here as a significant capacity of personality, enabling the individual to recognize emotions, regulate conduct, understand others, and manage relations in situations of pressure. The model developed by Daniel Goleman, Richard Boyatzis, and Annie McKee is adopted because it offers a comprehensive framework consisting of four major domains: self-awareness, self-management, social awareness, and relationship management.

The main aim of the research is to identify how Yusuf manages his emotions in his interactions with other characters and how this management reveals his ethical excellence. The study seeks to determine which personal and social skills of emotional intelligence appear in the Quranic narrative, and what virtues become visible through these skills. It also emphasizes the novelty of the topic, since previous studies have analyzed the story of Yusuf from psychological, educational, psychoanalytic, linguistic, narratological, and discourse-based perspectives, but have not offered an independent analysis of Yusuf's emotional intelligence according to the Goleman, Boyatzis, and McKee model.

Methodology

The research follows a descriptive-analytical method. It first clarifies the theoretical foundations of emotional intelligence by reviewing definitions of intelligence and emotional intelligence in psychological literature. It then explains the four domains of the selected model and their related skills. In this model, self-awareness and self-management are classified as personal skills, while social awareness and relationship management are classified as social skills. The study uses this framework as an analytical lens for reading the Quranic verses related to Yusuf's behavior and speech.

The analytical procedure consists of identifying Quranic scenes in which Yusuf's emotional responses, decisions, and interpersonal conduct are explicitly or implicitly displayed. Each selected scene is then examined in relation to one of the skills of emotional intelligence. The study does not impose all eighteen skills of the model on the text; rather, it considers only those skills that have clear Quranic evidence. This approach allows the analysis to remain text-based and prevents the psychological model from becoming a speculative framework detached from the narrative.

The research also draws on classical exegetical explanations where needed, especially in scenes involving Yusuf's response to the wife of the Aziz, his conduct in prison, his interpretation of dreams, his request to be placed over the storehouses of Egypt, and his later dealings with his brothers. These interpretations help clarify the narrative context and support the psychological reading. Through this method, the study connects textual evidence, psychological concepts, and ethical implications in order to show how Yusuf's emotional intelligence functions within the Quranic story.

Results

The findings show that six skills of emotional intelligence are clearly manifested in Yusuf's character. Five of these are personal skills: emotional self-awareness, accurate self-assessment, self-confidence, self-control, and trustworthiness. Only one social skill is explicitly supported by the examined verses: conflict management. This imbalance is explained by the narrative focus of the Quranic story, which presents Yusuf primarily through personal trials and moments of moral testing, while offering fewer detailed scenes of his later social and administrative conduct after attaining authority in Egypt.

Emotional self-awareness appears most clearly in Yusuf's response to the wife of the Aziz and the Egyptian women. His statement seeking refuge in God and his flight toward the door reveal that he recognizes the destructive moral danger of the situation and responds with rejection rather than submission. The study interprets this response as the conscious recognition of an inner emotional state, especially aversion to wrongdoing, and the use of that inner awareness as a guide for action. His preference for prison over immoral invitation further confirms that his emotions are not passive reactions but morally directed forces that shape decision-making. Accurate self-assessment is evident in Yusuf's defense of himself when he states that the wife of the Aziz sought to seduce him, and later when he declares that he did not betray the Aziz in secret. These statements are not mere self-praise; they are truthful assessments of his conduct, confirmed by the evidence of the torn shirt, the testimony of witnesses, and the later confession of the women. Through this skill, Yusuf's chastity, gratitude, and trustworthiness become visible. His self-assessment corresponds to reality and functions as a means of restoring truth after false accusation.

Self-confidence appears in Yusuf's recognition and presentation of his God-given abilities. In prison, he speaks of knowledge granted to him by God and interprets the dreams of his two companions. Later, he interprets the king's dream and requests responsibility over the storehouses of Egypt, describing himself as trustworthy and knowledgeable. The study interprets these actions as manifestations of self-confidence because Yusuf knows his capacities and presents them firmly when the situation requires it. However, this confidence is not arrogance; it is rooted in gratitude to God and directed toward justice, preservation, and public welfare.

Self-control is demonstrated in Yusuf's ability to manage powerful emotions under pressure. In the temptation scene, he controls desire and chooses moral resistance. In his encounter with his brothers, he conceals his anger when they accuse him and his brother of theft. These responses show that Yusuf does not allow emotion to produce impulsive or destructive behavior. Instead, he maintains composure and acts with patience, chastity, and wisdom. Trustworthiness is likewise revealed through his consistent adherence to truth and moral integrity. The testimony of the women, the recognition of the freed prisoner who calls him truthful, and the king's confidence in him all show that Yusuf creates trust through ethical conduct.

The only social skill identified with clear textual support is conflict management. Yusuf manages conflict with the wife of the Aziz and the Egyptian women by refusing immediate release from prison until the truth is publicly investigated. This strategic decision transforms a private accusation into a public clarification and leads to his vindication. He also manages conflict with his brothers through gradual disclosure, moral restraint, and a wise arrangement that leads them to acknowledge their wrongdoing. In both cases, he does not respond with revenge, although he has the opportunity to do so. Instead, he resolves tension through prudence, truth, and moral elevation.

Conclusion

The study concludes that emotional intelligence in the character of Yusuf is not merely a psychological capacity but also a means through which Quranic moral values are embodied in narrative form. His emotional awareness, self-assessment, confidence, self-control, trustworthiness, and conflict management reveal a personality capable of turning crisis into ethical action. The story presents him not simply as a passive sufferer of injustice, but as an active moral agent who manages emotion, protects truth, and responds to adversity with disciplined conduct.

The analysis also demonstrates that Yusuf's emotional intelligence discloses a set of virtues, including chastity, faith, gratitude, honesty, patience, trustworthiness, wisdom, and forgiveness. These virtues are not presented abstractly; they emerge through concrete narrative situations involving temptation, accusation, imprisonment, authority, and family conflict. Thus, emotional intelligence becomes a key to understanding how the Quranic story constructs Yusuf's character as an integrated model of psychological balance and ethical excellence.

Ultimately, the research shows that the Quranic story of Yusuf offers a rich field for interdisciplinary study between literary analysis, psychology, and moral interpretation. By applying the model of Goleman, Boyatzis, and McKee, the study reveals how emotional intelligence can illuminate the inner coherence of Yusuf's actions and the ethical logic of the narrative. The findings suggest that Yusuf's character provides a Quranic model for managing emotions, preserving moral integrity, and transforming personal suffering into wisdom, reconciliation, and social responsibility.

تحلیل مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم بر مبنای دیدگاه روانشناسان

زهرا افزلی[✉]

۱. نویسنده مسؤؤل، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. پست الکترونیک: z.afzali@basu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۰۲ اردیبهشت

۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۰۲ خرداد

۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۰۵ خرداد

۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۰۵ خرداد ۱۴۰۴

هدف: تحلیل روان‌شناختی آثار ادبی، با ایجاد پیوند میان روان‌شناسی و ادبیات، زمینه دستیابی به نتایج ارزشمندی را فراهم می‌سازد. از این منظر، شخصیت ادبی به دلیل برخورداری از قابلیت‌های گوناگون، موضوعی مناسب برای تحلیل روان‌شناختی به شمار می‌آید. یکی از این قابلیت‌ها هوش هیجانی است که مورد توجه نظریه‌پردازان روان‌شناسی قرار گرفته و مدل‌های مختلفی برای سنجش آن ارائه شده است. پژوهش حاضر با تکیه بر مدل هوش هیجانی دانیل گلمن، ریچارد بویاتزیس و آنی مک‌کی، به بررسی مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش، تبیین چگونگی مدیریت هیجانات حضرت یوسف (ع) در روایتی با دیگر شخصیت‌ها و تحلیل علمی یکی از ابعاد شخصیتی ایشان بر اساس دیدگاه روان‌شناسان است.

روش پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در این راستا، ابتدا مدل هوش هیجانی گلمن، بویاتزیس و مک‌کی که شامل چهار حیطه اصلی خودآگاهی، مدیریت خود، آگاهی اجتماعی و مدیریت رابطه است، مبنای نظری تحقیق قرار گرفته است. سپس داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم بر اساس این مدل بررسی شده و مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان در تعامل با ضدقهرمانان و دیگر شخصیت‌ها تحلیل گردیده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هوش هیجانی حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم از طریق شش مهارت اصلی نمود یافته است: آگاهی هیجانی، خودآزمایی صحیح، خودباوری، خودکنترلی، قابلیت اعتماد و مدیریت تعارض. این مهارت‌ها در موقعیت‌های مختلف داستان، به‌ویژه در مواجهه حضرت یوسف (ع) با شخصیت‌های مخالف و دیگر افراد، آشکار می‌شود. همچنین برخی از فضائل برجسته ایشان، مانند امانتداری، پاکدامنی، ایمان، صبر، صداقت و خرد، از طریق همین مهارت‌های هوش هیجانی در رفتار و گفتار ایشان تجلی یافته است.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش بیانگر آن است که شخصیت حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم از ظرفیت بالایی برای تحلیل روان‌شناختی برخوردار است و می‌توان جلوه‌های برجسته هوش هیجانی را در رفتار ایشان مشاهده کرد. مدیریت هیجانات، کنترل نفس، صداقت، اعتمادپذیری و توانایی حل تعارض از مهم‌ترین ابعاد شخصیتی ایشان است که در چارچوب مدل هوش هیجانی قابل تبیین است. بنابراین، بررسی داستان حضرت یوسف (ع) بر اساس نظریه‌های روان‌شناسی، افزون بر پیوند میان ادبیات دینی و روان‌شناسی، می‌تواند به فهم عمیق‌تر ابعاد شخصیتی و اخلاقی ایشان کمک کند.

کلیدواژه‌ها:

هوش هیجانی،
حضرت یوسف (ع)،
قرآن کریم،
تحلیل روان‌شناختی،
تحلیل شخصیت ادبی

استناد: افزلی، زهرا. (۱۴۰۴). تحلیل مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم بر مبنای دیدگاه روانشناسان. *دراسات*

الأدب الإسلامی، ۵ (۱)، ۶۵-۸۱. <https://doi.org/10.22034/jilr.2025.143538.1258>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه کردستان.

مقدمه

شخصیت نظام کاملی از مجموعه ویژگی‌های جسمی و روحی است که هویت فرد را مشخص و او را از سایر افراد متمایز می‌کند (احمد بدران، بی تا، ۹). شخصیت به عنوان یکی از عناصر داستان در مقایسه با سایر عناصر آن حائز اهمیت زیادی است به دلیل این که «شخصیت ستون هر داستان (الغرابی، ۲۰۱۶: ۳۳) و مهم‌ترین عامل طرح آن است» (یونسی، ۱۳۷۹: ۳۳) و «کلیه عوامل دیگر عینیت، کمال، مفهوم و حتی علت وجودی خود را از عامل شخصیت کسب می‌کنند» (براهنی، ۱۳۹۲: ۲۶۴) صاحب‌نظران حوزه ادبیات داستانی شخصیت را به انواع مختلفی تقسیم کرده‌اند. شخصیت اصلی یکی از انواع آن است. «که رفتارها و کنش‌های سایر آدم‌ها در داستان گرد محور او می‌چرخد» (عمرانی پور: ۱۳۸۸: ۱۲۴) و «نویسنده سعی می‌کند که توجه خواننده یا بیننده را به او جلب کند» (میر صادقی و دیگران، ۱۳۷۷: ۱۷۶)

شخصیت قابلیت‌هایی دارد که شناسایی و بررسی آن قابلیت‌ها با برخی از الگوها و مدل‌ها در علم روان‌شناسی امکان‌پذیر است. هوش هیجانی یکی از قابلیت‌های شخصیت است که روان‌شناسان مدل‌های مختلفی برای سنجش آن ارائه کرده‌اند. مدل دانیل گلمن، ریچارد بویاتزیس و آنی مک کی که مشتمل بر چهار حیطه اصلی و هیجده مهارت است از مشهورترین آن مدل‌هاست. در پژوهش حاضر هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان قرآنی یوسف(ع) بر اساس مدل مذکور و با هدف پی بردن به چگونگی عملکرد او در مدیریت هیجانات خود در رفتارش با دیگر شخصیت‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد تا در پی آن پاسخ قانع‌کننده‌ای برای سؤالات زیر به دست آید:

۱. چه مهارت‌هایی از مهارت‌های فردی هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان یوسف(ع) در قرآن کریم نمود یافته است؟
۲. کدام یک از مهارت‌های اجتماعی هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان یوسف(ع) در قرآن کریم جلوه‌گر شده است؟
۳. چه فضیلتی از فضائل شخصیت اصلی داستان یوسف(ع) از طریق هوش هیجانی او پدیدار گشته است؟

پیشینه پژوهش

داستان یوسف(ع) در قرآن کریم از جمله داستان‌هایی است که پژوهشگران و محققان اجزاء و عناصر آن را از جنبه‌های مختلف مورد واکاوی قرار داده‌اند و کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات متعددی درباره آن نگاشته‌اند که اشاره به موضوع و محتوای همه آن‌ها غیر ممکن است. بنابراین در پیشینه فقط از تعداد محدودی از آن‌ها سخن به میان می‌آید:

- «حضرت یوسف(ع) الگوی تاب‌آوری در قرآن کریم» (۱۴۰۱) (کتاب تألیفی مهرناز سطوت و امیر فتاحی). نویسندگان در این کتاب به تبیین صبر از جهت لغوی و اصطلاحی و مفهوم آن در قرآن کریم پرداخته‌اند و سپس به سرگذشت یوسف(ع)، رؤیای عجیب او، حسادت برادران وی، سکونت او در خانه عزیز مصر و ... اشاره کرده‌اند و عوامل مؤثر در تاب‌آوری او و کارکردهای آن را تشریح نموده‌اند.
- «یوسف قهرمان خوبی‌ها، نگاهی از منظر روان‌شناختی به داستان حضرت یوسف(ع)» (۱۳۸۹) (کتاب تألیفی سید مجتبی حورایی). نویسنده در این کتاب موضوعات مختلفی همچون حسادت، دروغ، غرور، جوانمردی، نیکوکاری، دلسوزی، یأس و ناامیدی را تشریح نموده و در خلال مطالب به برخی از رفتارها و صفات یوسف(ع) و صحنه‌هایی از زندگی او اشاره کرده است در حالی که او در تشریح مطالب بر نظریه یا الگویی در علم روان‌شناسی تکیه نموده است؛ بنابراین علی‌رغم کاربرد واژه روان‌شناسی در عنوان رویکرد روان‌شناسی در آن دیده نمی‌شود.
- «بررسی روان‌شناختی و تربیتی قصه حضرت یوسف(ع) در قرآن» (۱۳۸۶) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد محسن فرقانی). نویسنده در این پژوهش داستان و ویژگی‌های آن را تبیین نموده و سپس با شرح مفهوم تربیت مفاهیمی مثل کرامت نفس، توکل، جدال احسن، بیداری وجدان و غیره را از منظر روان‌شناسی در داستان یوسف(ع) واکاوی کرده است.
- «بررسی روان‌کاوی - روان‌شناختی سوره یوسف(ع) با محوریت شخصیت‌های یوسف، یعقوب و برادران یوسف» (۱۴۰۱) (مقاله محمد فولادی خواه و دیگران) نویسندگان در این پژوهش برخی از شخصیت‌های داستان یوسف(ع) از جمله یعقوب(ع)، یوسف(ع) و برادران او را بر مبنای نظریه اریک فروم، یونگ و کارن هورنای تحلیل نموده‌اند.

- «تحلیل روان‌شناختی داستان حضرت یوسف (علی نبینا و آله و علیه السلام در قرآن کریم)» (۱۳۹۵) (مقاله علی پوردهاقانی و دیگران). نویسندگان در این پژوهش نموده‌های تعامل روان‌تنی در خانواده، بهداشت روانی خانواده، روش آگاهی‌بخشی و شناخت درمانی را با در نظر گرفتن جنبه‌های روان‌شناختی برخی آیات در داستان یوسف (ع) مورد بررسی قرار داده‌اند.
 - «بررسی قصه یوسف (ع) بر اساس نظریه تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف» (۱۳۹۷) (مقاله مهین حاجی‌زاده و دیگران). نویسندگان در این پژوهش داستان یوسف (ع) را با در نظر گرفتن سه سطح توصیف، تفسیر و تبیین در نظریه نورمن فرکلاف واکاوی نموده‌اند.
 - «بررسی و تحلیل داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم در چارچوب الگوی سیمپسون» (۱۳۹۵) (مقاله پیمان صالحی) نویسنده در این پژوهش به بررسی زبان‌شناختی داستان یوسف (ع) در قرآن کریم پرداخته و آن را بر مبنای مدل سیمپسون تحلیل کرده است.
 - «تحلیل داستان یوسف (ع) بر پایه روایت‌شناسی با تکیه بر نظریه ژپ لنت ولت» (۱۳۹۷) (مقاله سعیده اقارب پرست و دیگران) نویسندگان در این پژوهش عناصر داستان یوسف (ع) مثل زاویه دید، طرح، ساختار و روایت را طبق نظریه ژپ لنت ولت مورد واکاوی قرار داده‌اند.
- بر اساس آنچه بیان شد داستان یوسف (ع) و شخصیت او در برخی از پژوهش‌های مذکور بر مبنای نظریات روان‌شناسان و در برخی بدون تکیه بر نظریات آن‌ها مورد بررسی واقع شده است با این وجود هوش هیجانی یوسف (ع) در پژوهش‌های نامبرده و دیگر پژوهش‌ها که در پیشینه از آن‌ها سخن به میان نیامده، واکاوی نشده است. به عبارت دیگر هیچ پژوهش مستقلی درباره آن صورت نگرفته است؛ بنابراین موضوع پژوهش حاضر موضوعی جدید است.

چارچوب نظری پژوهش

هوش به‌عنوان یکی از اصطلاحات رایج در علم روان‌شناسی به کار می‌رود و تعاریف گوناگونی برای آن ارائه شده است. بر اساس یک تعریف، هوش به‌معنای «توانایی بهره‌بردن از تجربه برای اقدام در موقعیت‌های جدید است» (الخفاف، ۲۰۱۳: ۳۳). بر پایه تعریفی دیگر، هوش عبارت است از «توانایی کلی‌ای که فرد را قادر می‌سازد خوب رفتار کند، نیک بیندیشد و به‌شایستگی با محیط خود سازگار شود» (عبدالرؤف و دیگران، ۲۰۱۸: ۱۹-۲۰). همچنین در تعریفی دیگر، هوش «توانایی استدلال، برنامه‌ریزی، حل مسئله، فهم افکار پیچیده و یادگیری سریع» دانسته شده است (فالك، ۲۰۲۴: ۲۱).

چنان‌که ملاحظه می‌شود، میان تعاریف یادشده از هوش تفاوت‌هایی وجود دارد. این امر نشان می‌دهد که هر یک از صاحب‌نظران بر اساس معیارها و رویکردهای خاص خود به تعریف آن پرداخته‌اند. هوش از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی روان‌شناسان قرار گرفته و بر اساس دیدگاه‌های آنان به انواع مختلفی تقسیم شده است.

هوش هیجانی که پیشینه ظهور آن به اواخر قرن بیستم میلادی بازمی‌گردد، یکی از انواع هوش به شمار می‌آید. به عقیده برخی پژوهشگران، «مایر و سالوی نخستین کسانی بودند که در سال ۱۹۹۰ مدل جامع هوش هیجانی را معرفی کردند و پژوهش‌های خود را به جنبه هیجانی هوش معطوف ساختند» (بلهوس و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۱). آنان اصطلاح هوش هیجانی را برای بیان کیفیت شناخت و درک احساسات افراد، همدردی با احساسات دیگران و نقش هیجان‌ها در بهبود زندگی به کار بردند (سنگ، ۱۳۹۵: ۳۸).

افزون بر دو شخصیت یادشده، روان‌شناسان دیگری نیز هوش هیجانی را در کانون توجه خود قرار داده و به تعریف آن پرداخته‌اند. برخی در تعریف آن گفته‌اند که هوش هیجانی «توانایی درک هیجان‌ها، دسترسی به هیجان‌ها و تولید آن‌ها به‌منظور هدایت اندیشه» است (استاین، ۱۴۰۰: ۴۵). برخی دیگر هوش هیجانی را «توانایی شناخت و درک احساسات و هیجان‌های خود و دیگران» دانسته‌اند (آقاییار و دیگران، ۱۳۸۶: ۷۸). همچنین گروهی آن را «مجموعه‌ای از دانش‌ها و توانایی‌های هیجانی و اجتماعی می‌دانند که قابلیت کلی ما را در پاسخ مؤثر به نیازهای محیطی تحت تأثیر قرار می‌دهد» (حسن‌زاده و دیگران، ۱۳۸۸: ۳).

از تعاریف یادشده چنین برمی‌آید که هوش هیجانی از مجموعه‌ای از قابلیت‌ها تشکیل شده است که در پیوند با یکدیگر، زمینه مدیریت بهتر رفتار فردی و میان‌فردی را فراهم می‌سازند.

نظریه پردازان علم روان‌شناسی، افزون بر تعریف هوش هیجانی، مدل‌ها و نظریه‌های متعددی برای ارزیابی و سنجش آن ارائه کرده‌اند. مدل مشترک دانیل گلمن، ریچارد بویاتزیس و آنی مک‌کی از جمله این مدل‌هاست. این مدل دارای چهار حیطه اصلی با عنوان‌های خودآگاهی، مدیریت خود، آگاهی اجتماعی و مدیریت رابطه است (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸-۴۹). برخی از حیطه‌های یادشده، به‌عنوان مؤلفه‌های هوش هیجانی، در دیدگاه دیگر صاحب‌نظران مانند کوپر، اسپینر، گاردنر و دیگران نیز به کار رفته است (سبحانی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۷: ۵۱-۵۳).

از میان این چهار حیطه، خودآگاهی و مدیریت خود در زیرمجموعه مهارت‌های فردی، و آگاهی اجتماعی و مدیریت رابطه در زیرمجموعه مهارت‌های اجتماعی قرار می‌گیرند (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸-۴۹). این حیطه‌ها دربردارنده شماری از مهارت‌ها هستند که در ادامه، پس از تبیین هر یک، به مهارت‌های مرتبط با آن‌ها اشاره خواهد شد.

خودآگاهی

خودآگاهی اولین حیطه از چهار حیطه اصلی مدل دانیل گلمن و همکاران اوست و منظور از آن «توانایی بازشناسی و درک هیجان‌های شخصی است» و به عبارت دیگر «داشتن فهم دقیق از هیجان‌های خود به علاوه نقاط قوت و ضعف، ارزش‌ها و انگیزه‌های خویش است» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۹). این مؤلفه مشتمل بر سه مهارت «آگاهی هیجانی، خودارزیابی صحیح و خودباوری است» (آقایار و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۵).

مدیریت خود

مدیریت خود که در زیر مجموعه مهارت‌های فردی قرار می‌گیرد دومین حیطه اصلی مدل گلمن و همکاران اوست و به عقیده آن‌ها «شبیبه به یک مکالمه مداوم درونی است» (گلمن و دیگران ۱۳۹۹: ۵۵) «که در کنترل رفتارهای هیجانی نقش مهمی دارد» (آقایار و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۳). این حیطه دارای شش مهارت «خودکنترلی، قابلیت اعتماد» (سبحانی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۸). «تطابق، پیشرفت، پیش‌قدمی و خوش‌بینی است.» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۹)

آگاهی اجتماعی

آگاهی اجتماعی یا به دیگر سخن همدلی به معنی توانایی آگاهی نسبت به احساسات، نیازها و علایق دیگران است (گلمن، ۱۳۹۹: ۵۷؛ آقایار و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۴). این حیطه متشکل از سه مهارت «همدلی، آگاهی، آگاهی سازمانی و خدمت است» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۹).

مدیریت رابطه

مدیریت رابطه در کنار آمدن با هیجان‌های افراد خلاصه می‌شود [درحالی که مشتمل بر شش مهارت] رهبری انگیزه ساز، نفوذ، رشد و توسعه دیگران، ایجاد تغییر، مدیریت تعارض و کارگروهی و همیاری است (همان: ۴۹). در عبارات پیشین توضیحاتی درباره چهار حیطه هوش هیجانی ارائه و به هیجده مهارت مرتبط با آن‌ها (نه مهارت فردی و نه مهارت اجتماعی) اشاره شد. در بخش بعدی مهارت‌هایی که دربردارنده شاهد مثال قرآنی دال بر هوش هیجانی یوسف(ع) هستند، به طور جداگانه تبیین خواهند شد.

بحث

بررسی مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان حضرت یوسف(ع) در قرآن کریم

عنصر شخصیت به عنوان یکی از عناصر مهم داستان و نیز شخصیت اصلی در صفحات پیشین تشریح شد. علاوه بر این هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن نیز بر مبنای دیدگاه روان‌شناسان تبیین گردید. با تکیه بر مطالب پیش گفته، در این بخش مهارت‌های هوش هیجانی شخصیت اصلی داستان یوسف(ع) در قرآن کریم، پس از ارائه توضیحات مختصری درباره داستان مذکور و شخصیت اصلی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد:

داستان یوسف(ع) یکی از داستان‌های منحصر به فرد در قرآن کریم است که همه عناصر آن در دوازدهمین سوره قرآن ذکر شده‌است این درحالی است که خدای متعال آن را با بهترین شیوه روایت کردن برای پیامبر اسلام(ص) نقل کرده و او را از طریق

وحی از آن آگاه نموده‌است. آنجا که در سومین آیه از سوره یاد شده خطاب به او این‌طور فرموده‌است: «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ» ﴿۳﴾

یوسف (ع) شخصیت اصلی داستان است به دلیل این که بیشتر حوادث آن به مراحل مختلف زندگی او اختصاص یافته حال آن که او در کنار دیگر شخصیت‌های داستان نقش اساسی را از ابتدا تا انتهای آن ایفا نموده‌است که این امر سبب بروز تعدادی از مهارت‌های هوش هیجانی او گردیده که در ادامه به تبیین آن‌ها پرداخته می‌شود.

مهارت‌های فردی

در میان مهارت‌های فردی هوش هیجانی یوسف (ع) آگاهی هیجانی، خودارزیابی صحیح، خود باوری، خودکنترلی و قابلیت اعتماد دارای شواهد قرآنی در سوره یوسف (ع) هستند که هر یک به‌طور جداگانه تشریح خواهند شد.

آگاهی هیجانی

آگاهی هیجانی از جنبه روان‌شناسی به معنی «شناخت [و] درک هیجان‌های خود و استفاده از حس درونی در تصمیم‌گیری به عنوان راهنما است (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸؛ آقاییار و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۵).

آگاهی هیجانی اولین مهارت هوش هیجانی یوسف (ع) است. موضع‌گیری او در برابر همسر عزیز این مسأله را روشن می‌کند آنجا که در آیه ۲۳ از آن سخن به میان آمده و این‌طور گفته شده است: «وَرَاوَدْتُهُ الْآثِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ» ﴿۲۳﴾

در این آیه به درخواست غیر اخلاقی همسر عزیز از یوسف (ع) و پناه بردن او به خدای متعال اشاره شده است. مضمون قول یوسف (ع) در عبارت «قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ» بیانگر آگاهی او از هیجان خود یعنی «نفرت» است. نفرت که به عقیده روان‌شناسان یکی از هیجان‌های منفی است (حسن زاده و دیگران، ۱۳۸۸: ۴۴-۴۳) و یوسف (ع) آن را در واکنش به درخواست مذموم همسر عزیز ابراز کرده است. پناه جستن یوسف (ع) به خدای منان برای رد درخواست او از سویی طبق گفته مفسران مبین آشکارترین امتناع است (طبرسی، ۲۰۰۶: ۲۹۷/۵) و از سوی دیگر مؤید ایمان و اعتقاد راستینش به خدای بلندمرتبه است که در آن وضعیت به او متوسل شده است.

او برای ابراز هیجان خود فقط به گفتارش اکتفا ننموده بلکه آن را در رفتارش نیز نمایان ساخته است. عبارات زیر در آیات ۲۵، ۲۶، ۲۷ و ۲۸ نشانگر این موضوع است: «وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ» ﴿۲۵﴾ «وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» ﴿۲۶﴾ «وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ» ﴿۲۷﴾ «فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كِبِدِكُمْ إِنَّ كِبِدَكُمْ عَظِيمٌ» ﴿۲۸﴾

در این آیات از شتافتن یوسف (ع) و همسر عزیز به سوی در و پاره‌شدن پیراهن یوسف (ع) به وسیله او سخن به میان آمده و به شهادت شاهدهی از خانواده همسر عزیز و پی‌بردن عزیز به حقیقت یعنی بی‌گناهی یوسف (ع) و خطای همسرش اشاره شده‌است. مضمون این آیات نشان می‌دهد که بی‌گناهی یوسف (ع) بر اساس شهادت شاهد با دیدن پارگی پیراهن او از پشت برای عزیز ثابت شده‌است که این مسأله مبین چگونگی عملکرد یوسف (ع) هنگام شتافتن به سمت در است. بنا به عقیده مفسران «او در حین فرار پره قفل را از هم جدا نموده تا از درها خارج شود، آن‌گاه همسر عزیز پیراهن او را از پشت کشیده و پیراهنش پاره شده است» (زمخسری، ۱۹۹۸، ۳/۲۷۱). با این توضیحات روشن می‌شود که هیجان او یعنی نفرت در شرایط مذکور برانگیخته شده و با گریختن از همسر عزیز در رفتارش نمود یافته‌است. این هیجان و حس درونی یوسف (ع) در شرایط دیگری نیز تحریک گردیده به طوری که در تصمیم‌گیری او تأثیر نهاده است. آیه ۳۳ در عبارت زیر گواه این امر است: «قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ» ﴿۳۳﴾ یوسف (ع) در این آیه، خداوند منان را مورد خطاب قرار داده و به ارجحیت زندان بر آنچه که جماعت زنان مصری او را به آن فرا می‌خوانند اشاره کرده است.

او این قول را بعد از تهدید به زندان از سوی همسر عزیز به زبان آورده است درحالی که طبق نظر مفسران «جماعت زنان مصری او را نصیحت کرده و به او گفتند که از افکندن خود به زندان بر حذر باشد» (زمخشری، ۱۹۹۸: ۲۸۲/۳). از مضمون این آیه استنباط می‌شود که یوسف(ع) در این مرحله نیز با نفرت به عنوان هیجان و حس درونی خود در برخورد با کسانی که از او درخواست غیر اخلاقی نموده‌اند، عکس‌العمل منفی نشان داده و زندان را برتر از نصیحت به ظاهر خیرخواهانه آن‌ها دانسته و بدین ترتیب با استفاده از همان هیجان و حس درونی به عنوان راهنما تصمیم خود را برای برگزیدن زندان اتخاذ کرده است که این امر مطابق با تعریف آگاهی هیجانی از نظر روان‌شناسان است که قبلاً از آن سخن به میان آمد.

موضوعی که در این شاهد مثال جلب توجه می‌کند روی آوردن یوسف(ع) به خدای متعال در مقابل جماعت زنانی است که او را به کار نامشروع دعوت کردند. او در این وضعیت مانند وضعیتی که همسر عزیز ایجاد کرد (در آیه ۲۳ بدان اشاره شد) برای مصونیت از گناه به خدای سبحان تمسک جسته است.

به طور کلی از مطالب ارائه شده برمی‌آید که آگاهی هیجانی یوسف(ع) با بروز هیجان نفرت در گفتار و رفتار او در برابر رفتار همسر عزیز و جماعت زنان مصری تجسم یافته و از دو فضیلت او یعنی عفت و ایمان پرده برداشته شده است.

خودارزیابی صحیح

بنا به عقیده روان‌شناسان خودارزیابی صحیح عبارت است از «شناخت محدودیت‌ها و نقاط قوت خود» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸).

خودارزیابی صحیح دومین مهارت هوش هیجانی یوسف(ع) است که در دو شاهد مثال قرآنی تجلی یافته است. عبارت زیر در آیه ۲۶ یکی از آن شواهد است: «قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي» ﴿۲۶﴾

این عبارت مشتمل بر قول یوسف(ع) و اذعان وی به درخواست غیراخلاقی همسر عزیز از او بعد از مواجهه آن دو با عزیز است. این قول از سویی نشانگر دست زدن همسر عزیز به کار غیراخلاقی و از سویی بیانگر عدم مبادرت یوسف(ع) به آن است که این موضوع با حقیقت مطابقت دارد؛ زیرا همان‌طور که گفته شد اولاً یوسف(ع) با پناه بردن به خدای بلند مرتبه «قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ» ﴿۲۳﴾ نفرت خود را نسبت به خواسته همسر عزیز ابراز کرد و ثانیاً بی‌گناهی او با رؤیت پارگی پیراهنش از پشت بر مبنای شهادت شاهد برای عزیز ثابت شد: «لَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ» ﴿۲۸﴾ و ثالثاً همسر عزیز نیز به امتناع یوسف(ع) از عمل قبیح اعتراف کرد: «قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ» ﴿۳۲﴾

بنابر آن چه گفته شد یوسف(ع) با به زبان آوردن عبارت «قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي» ﴿۲۶﴾ ضمن پرده برداشتن از حقیقت (ارتکاب خطا به وسیله همسر عزیز) به ارزیابی خود پرداخته است؛ در حالی که این ارزیابی صحیح است؛ زیرا با توجه به ادله‌ای که بدان اشاره شد او به کار ناپسند اقدام ننموده و درستی عملکردش بر مبنای آن ادله به اثبات رسیده است.

بنا بر نظر روان‌شناسان یکی از نقاط قوت خود یعنی عدم اقدام به کار ناپسند را عیان ساخته است.

آیه ۵۲ دومین شهادتی است که بر خودارزیابی صحیح یوسف(ع) دلالت می‌کند. هنگامی که او این چنین گفته است: «ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَيُّ لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ» ﴿۵۲﴾

این آیه دربرگیرنده قول یوسف(ع) است که در آن از عدم خیانتش به عزیز در نهمان اشاره کرده است. منظور از نهمان طبق گفته مفسران «پشت درهای هفت‌گانه است» (زمخشری، ۱۹۹۸: ۲۹۶/۳). درهایی که همسر عزیز پس از درخواست غیراخلاقی از یوسف(ع) آن‌ها را بست. همان‌طور که در آیه ۲۳ به آن تصریح شده است: «وَرَاوَدتُّهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ» ﴿۲۳﴾ در این آیه که در صفحات پیشین به آن استناد شد، توجه به یک نکته ضروری است و آن پی بردن به مرجع ضمیر «ه» متصل به «إِنَّ» در کلام یوسف(ع) است. مفسران معتقدند که «عزیز مرجع ضمیر «ه» است» (طبرسی، ۲۰۰۶: ۲۹۷/۵) و یوسف(ع) بر اساس این نظر آن‌ها به همسر عزیز این‌طور گفته است «عزیز صاحب من است او مرا خوب تربیت کرد و مرا ارجمند گردانید، بنابراین من به او خیانت نمی‌کنم» (همان: ۲۹۷).

مضمون این عبارت مبین آن است که سخن یوسف(ع) در آیه (۲۳) «إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ» در اولین رویارویی او با همسر عزیز و سخن او در آیه ۵۲ «ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ» بعد از اثبات بی‌گناهی‌اش با اعتراف جماعت زنان مصری و همسر عزیز او را بیانگر قدرشناسی از عزیز به علت برخورد حسنه‌اش با اوست و ثنیا نشانگر پابندی او به اصول اخلاقی جهت حفظ حریم خانواده عزیز و نمایانگر امانتداری اوست؛ بنابراین اشاره یوسف(ع) به این صفت که یکی از نقاط قوت او به شمار می‌رود، طبق نظر روان‌شناسان بر خودارزیابی صحیح او که در عمل نیز با واقعیت منطبق است، دلالت می‌کند.

از دو شاهد قرآنی بررسی شده برداشت می‌شود که مهارت خودارزیابی صحیح یوسف(ع) برای دفاع او از خود نمودار شده در حالی که عملکرد صحیحش آن را تایید کرده و موجب تبرئه او از اتهام و اثبات پاکدامنی او و سبب نمایان شدن دو فضیلت او یعنی قدرشناسی و امانتداری گردیده است.

خودباوری

خودباوری از منظر روان‌شناسی به معنی «شناخت ارزش و توانایی‌های خود است» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸). «به گونه‌ای که افراد برخوردار از این مهارت با قوت و با احساس هویت به معرفی خود می‌پردازند» (سبحانی نژاد و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۸).

خودباوری سومین مهارت هوش هیجانی یوسف(ع) است که ابتدا در زندان بروز کرده آنجا که او این چنین فرموده است:

«قَالَ لَا يَأْتِيكُمْ طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمْ ذَلِكَ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ» ﴿۳۷﴾ «وَأَتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ» ﴿۳۸﴾

این دو آیه دربردارنده قول یوسف(ع) خطاب به دو جوانی است که با او زندانی شدند درحالی که او درباره آگاهی از چگونگی غذایی که روزی آن‌ها است سخن به میان آورده و از یکی از توانایی‌های خود یعنی علم غیب که نشانگر خودباوری اوست پرده برداشته است.

علاوه بر این او با اقرار به تعلیم این علم از جانب خدای متعال به ترک آئین کافران و پیروی از آئین نیاکانش و عدم جواز شرک به خدا اشاره نموده است ضمن این که از نیاکان خود یعنی ابراهیم، اسحاق و یعقوب با ذکر نامشان یاد کرده است تا طبق گفته مفسران «به آن‌ها اطلاع دهد که او از خاندان نبوت است» (زمخشری، ۱۹۹۸، ۲۸۵/۳).

با این توضیحات یوسف(ع) به طور صریح دین و مذهب و اصل و نسبش را عیان ساخته است که این امر از نگاه روان‌شناسان نمایانگر خودباوری اوست؛ زیرا او با قوت و با احساس هویت به معرفی خود پرداخته است.

افزون بر علم غیب یکی دیگر از توانایی‌های یوسف(ع) نیز در زندان جلوه‌گر شده است آنجا که او فرموده است: «يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَيَسْئَلُ رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَضِيءَ الْأَمْرِ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ» ﴿۴۱﴾

یوسف(ع) در این آیه نیز دو جوان همراه خود در زندان را مورد خطاب قرار داده و خواب آن‌ها را تعبیر نموده است، بدین ترتیب که یکی از آن‌ها به صاحبش شراب می‌نوشاند و دیگری به صلیب کشیده می‌شود.

با این تفصیل یوسف(ع) یکی دیگر از مصادیق خودباوری‌اش یعنی علم تعبیر خواب را نمایان کرده است همان‌طور که آن را در دو موضع دیگر برای تعبیر خواب پادشاه (در آیات ۴۷، ۴۸ و ۴۹) و تعبیر خواب خود (در آیه ۱۰۰) نیز عیان ساخته است. این امر بیانگر بهره‌مندی او از موهبتی است که خداوند بلندمرتبه به او عطا کرده است و درباره آن چنین فرموده است: «وَكَذَلِكَ مَكْنَأُ يُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» ﴿۲۱﴾ یوسف(ع) خود نیز به این نعمت خدادادی اذعان کرده و این‌طور گفته است: «رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» ﴿۱۰۱﴾

غیر از شواهد یاد شده آیه ۵۵ نیز دال بر خودباوری یوسف(ع) است چنان که در عبارات زیر ملاحظه می‌کنیم: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» ﴿۵۵﴾

این آیه دربرگیرنده قول یوسف(ع) و درخواستش از پادشاه جهت منصوب کردن وی به عنوان خزانه‌دار مصر است.

یوسف(ع) مطابق با نظر روان‌شناسان درباره خودباوری با شناختی که از توانایی خود داشته چنین درخواستی از پادشاه نموده است. کلام او «إِنِّي خَفِيفٌ عَلِيمٌ» که در آن بر دو قابلیتش یعنی «پاسداری» و «دانایی» تأکید کرده است، مؤید این امر است. هر چند باید به این مسأله نیز اشاره شود که تقاضای او از پادشاه برای سپردن آن مسئولیت به وی چنان که مفسران گفته‌اند «نه به علت حب دنیا بلکه به منظور اجرای احکام خدای متعال و برپایی حق و گسترش عدل بوده است» (زمخسری، ۱۹۹۸: ۳۰۰/۳-۳۹۹).

بر اساس آن چه گفته شد این نتیجه بدست می‌آید که علم غیب، علم تعبیر خواب، پاسداری و دانایی به عنوان مصادیق خودباوری یوسف(ع) توانایی‌هایی هستند که خداوند سبحان آن‌ها را به او ارزانی داشته است؛ به دلیل این که او را برگزیده و نعمتش را بر او تمام کرده است.

قول یعقوب(ع) در آیه ۶ خطاب به او گواه این موضوع است: «وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ» ﴿۶﴾ تمام کردن نعمت بر یوسف(ع) به وسیله خداوند متعال بیانگر آن است که او در همه زمینه‌ها از الطاف و عنایات پروردگارش بهره‌مند شده است و توانایی‌های او به منزله جلوه‌های خودباوری‌اش فراتر از موارد یادشده است.

خودکنترلی

خودکنترلی از نظر روان‌شناسان به معنی «مدیریت کردن هیجانات و امیال مخرب است [در حالی که] افراد دارای این مهارت [افرادی] خویشتن‌دار و مثبت هستند و در شرایط فشار تمرکز خود را حفظ می‌کنند» (سبحانی نژاد و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۸). خودکنترلی چهارمین مهارت هوش هیجانی یوسف(ع) است که در برابر ضد قهرمانان داستان یعنی همسر عزیز و جماعت زنان مصری و برادران او تبلور یافته است.

پیشتر ذیل مطالب مرتبط با دو مهارت آگاهی هیجانی و خودارزیابی صحیح به شواهد قرآنی‌ای اشاره شد که در آن‌ها راجع به درخواست نامشروع همسر عزیز و جماعت زنان مصری از یوسف(ع) و ابراز نفرت او سخن به میان آمد. این واکنش یوسف(ع) مبین خودکنترلی اوست؛ زیرا او در آن شرایط به مدیریت هیجان خود یعنی «میل» که بنابه عقیده روان‌شناسان یکی از انواع هیجان است (شجاعی، ۱۳۹۱: ۲۱۷) پرداخته است. کنترل این هیجان به وسیله او در راستای بازنمایی هیجان نفرت است که او با پناه بردن به خدای متعال با آن به همسر عزیز و جماعت زنان مصری عکس‌العمل نشان داد. شایان ذکر است که به منظور پرهیز از تکرار از تبیین مجدد آن شواهد خودداری می‌شود.

آیه ۷۷ در عبارات زیر نیز بر خودکنترلی یوسف(ع) دلالت می‌کند: «قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَمَنْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ» ﴿۷۷﴾

این آیه مشتمل بر قول یوسف(ع) و قول برادران اوست هنگامی که آن‌ها او و بنیامین را متهم به سرقت کردند و او در حالت سخن گفتن با خود و با بر زبان آوردن دو عبارت «أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا» و «وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ» در نهان به آن‌ها واکنش نشان داده است.

یوسف(ع) و بنیامین وقتی در معرض اتهام سرقت قرار گرفتند که جام آب‌خوری پادشاه از بار و بنه بنیامین بیرون کشیده شد. آن هنگام که برادران یوسف(ع) دومین بار برای کسب آذوقه از کنعان به مصر عزیمت کردند. قول یوسف(ع) «أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا» بیانگر خشم او پس از آن تهمت نارواست به‌ویژه این که او در عبارت پایانی «وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ» از علم و آگاهی خدای متعال از حقیقت قضیه سخن به میان آورده است. بنابه عقیده مفسران او خطاب به آن‌ها چنین گفته است «شما در دزدی جایگاه بدتری دارید چون شما به علت سرقت برادر خود از پدرتان واقعا سارق هستید و خداوند می‌داند که سرقت من و برادرم واقعیت ندارد و مسأله آن طور که توصیف می‌کنید، نیست» (زمخسری، ۱۹۹۸: ۳۱۱/۳).

با توجه به آن چه در عبارات پیشین بیان شد یوسف(ع) قول خود را که حاکی از خشم اوست به صراحت بر زبان نیاورده بلکه آن را پنهان نموده است: «فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَمَنْ يُبْدِهَا لَهُمْ» به عبارت دیگر او «خشم» خود را که طبق نظر روان‌شناسان جزء هیجان‌های منفی است (حسن زاده، ۱۳۸۸: ۴۳) ابراز نکرده است، بلکه خود را در آن وضعیت کنترل نموده است.

از توضیحات ارائه شده برمی‌آید که یوسف(ع) با مدیریت هیجان «میل» در برابر همسر عزیز و جماعت زنان مصری و مدیریت هیجان «خشم» در مقابل برادرانش در شرایط فشار تمرکز خود را حفظ کرده‌است که این امر از سویی مبین خودکنترلی او بر مبنای نظر روان‌شناسان و از سوی دیگر مؤید برخورداری او از دو خصلت پسندیده یعنی عفت و صبر است.

خودکنترلی یوسف(ع) در رویارویی با ضد قهرمانانی بروز کرد که رنج و مشقت زیادی را برای او ایجاد کردند طوری که همسر عزیز او را به زندان و برادرانش او را به چاه افکندند؛ اما او با این وجود با تسلط بر خود سختی‌های بسیاری را تحمل کرد؛ بنابراین مهارت خودکنترلی او در بالاترین سطح قرار دارد.

قابلیت اعتماد

قابلیت اعتماد که یکی از مهارت‌های فردی مرتبط با حیطة مدیریت خود است از نظر روان‌شناسان به معنی «حفظ معیارهای صداقت و درستی است» (سبحانی نژاد و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۸). به عقیده روان‌شناسان افرادی که دارای این مهارت هستند «اخلاقی عمل می‌کنند و با اعمال غیراخلاقی دیگران برخورد می‌نمایند و مواضع اخلاقی محکمی می‌گیرند و از طریق درستی ایجاد اطمینان می‌کنند» (همان: ۳۹).

قابلیت اعتماد پنجمین مهارت هوش هیجانی یوسف(ع) است؛ زیرا رفتارهای صحیح او در چند موقعیت از آن پرده برمی‌دارد. اتخاذ مواضع اخلاقی محکم او در برابر همسر عزیز و جماعت زنان مصری و امتناع از پذیرش خواسته غیراخلاقی آن‌ها که سبب اعترافشان به حقیقت و تبریته او در محضر پادشاه شد از آن جمله است همان‌طور که در آیه ۵۱ بدان تصریح شده است «قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَأَوْتَنِّي يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْتُهُ عَنِ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ» ﴿۵۱﴾

قول جماعت زنان مصری «مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ» و قول همسر عزیز «إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ» در این آیه بیانگر پاکدامنی و صداقت یوسف(ع) به عنوان دو معیار از معیارهای صداقت و درستی است که او طبق نظر روان‌شناسان به حفظ آن‌ها پرداخته‌است. همین موضوع قابلیت اعتماد را برای او به ارمغان آورده و سبب جلب توجه پادشاه و ارتقاء جایگاه او نزد وی شده است آیه ۵۴ گواه این مسأله است:

«وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ» ﴿۵۴﴾

در این آیه به دستور پادشاه برای آوردن یوسف(ع) اشاره شده درحالی که او وی را به‌عنوان یکی از خواص خود برگزیده و او را فردی دارای منزلت و مطمئن خوانده‌است. مضمون این آیه حاکی از نگرش مثبت پادشاه نسبت به یوسف(ع) و اطمینان به او بعد از اثبات پاکدامنی و صداقت اوست که از جنبه روان‌شناسی بر قابلیت اعتماد به‌عنوان یکی از مهارت‌های هوش هیجانی او دلالت می‌کند. علاوه بر این رفتار صحیح او با دو جوان همراه خود در زندان نیز قابل اعتماد بودن او را ثابت کرده است آیه ۴۶ مؤید این قضیه است: «يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّادِقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ» ﴿۴۶﴾

این آیه دربردارنده قول یکی از آن دو جوانی است که از زندان رهایی یافت و پس از مدتی جهت درخواست از یوسف(ع) برای تعبیر خواب پادشاه نزد او رفت. او در این آیه یوسف(ع) را با واژه صدیق به معنی بسیار راستگو خطاب کرده است که این امر نشان‌دهنده صداقت یوسف(ع) است که آن جوان پس از «آگاهی از راستگویی او درباره تعبیر خواب خود و خواب دوستش» (زمخشری، ۱۹۹۸: ۲۹۲/۳) در زندان بدان پی‌برده و او را صدیق خوانده است.

با این تفاسیر عملکرد صحیح یوسف(ع) در تعامل با ملازم خود در زندان قابلیت اعتماد او را عیان ساخته است. از مجموع شواهد استنباط می‌شود که یوسف(ع) با پایبندی به اصول اخلاقی و در نظر گرفتن اقتضای حال مخاطبان در برخورد با آن‌ها ایجاد اطمینان کرده است. بدین ترتیب که بر مبنای نظر روان‌شناسان با اتخاذ مواضع اخلاقی قاطع در برابر کسانی همچون همسر عزیز و جماعت زنان مصری که اقدام به عمل غیراخلاقی نمودند و نیز برخورد اخلاقی با پادشاه مصر و دو جوان زندانی به حفظ معیارهای صداقت و درستی پرداخته است و قابلیت اعتماد را به منزله یکی دیگر از مهارت‌های هوش هیجانی خود اثبات

کرده است. این در حالی است که او با رفتار پسندیده و برخورد حسنه به این مهارت دست یافته است طوری که شخصیت‌های موافق و مخالف او به فضائش اعتراف کرده‌اند.

مهارت‌های اجتماعی

در میان مهارت‌های اجتماعی هوش هیجانی یوسف (ع) فقط مدیریت تعارض از شاهد مثال قرآنی برخوردار است که در ادامه تشریح می‌گردد.

مدیریت تعارض

طبق گفته روان‌شناسان مدیریت تعارض عبارت است از «حل اختلاف و رفع مخالفت‌ها» (گلمن و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۸؛ آقایار و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۵). کسانی که دارای این مهارت هستند «موقعیت‌های تنش‌زا را با دیپلماسی و تدبیر مدیریت می‌کنند» (سبحانی نژاد و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۵).

مدیریت تعارض ششمین مهارت هوش هیجانی یوسف (ع) است که در برخورد با ضد قهرمانان داستان یعنی برادران او و همسر عزیز و جماعت زنان مصری نمایان شده است. آن‌ها با مشکل آفرینی برای یوسف (ع) موجب گره‌افکنی در داستان شدند و با ایجاد تعارض یوسف (ع) را در دو موقعیت تنش‌زا قرار دادند که به تبیین آن‌ها پرداخته می‌شود.

در دو آیه ۵۰ و ۵۱ از چگونگی مدیریت تعارض به وسیله یوسف (ع) در رفتار او با همسر عزیز و جماعت زنان مصری پرده برداشته شده است. همان‌طور که در عبارات زیر ملاحظه می‌کنیم: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النَّسُوءِ الَّذِي قَطَعْتَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ۝۵۰ قَالَ مَا خَطْبُكُمْ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهٖ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوْءٍ قَالَتْ اِمْرَاَتُ الْعَزِيْزِ اَلْاَنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهٖ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۵۱﴾

در آیه ۵۰ از دستور پادشاه برای آوردن یوسف (ع) و رفتن فرستاده به سوی او سخن به میان آمده و به درخواست یوسف (ع) از فرستاده برای سؤال از پادشاه درباره حال زنانی که دستان خود را بریدند اشاره شده است. علاوه بر این در آیه ۵۱ به سؤال پادشاه از جماعت زنان درباره تقاضای غیراخلاقی آن‌ها از یوسف (ع) و اعتراف آن‌ها به پاکدامنی او و نیز اذعان همسر عزیز به خطای خود و صداقت یوسف (ع) تصریح گردیده است.

مضمون آیه ۵۰ بیانگر این است که یوسف (ع) به جای اجابت دستور پادشاه پرسش از او درباره حال جماعت زنان مصری را به فرستاده‌اش پیشنهاد نموده است (زنانی که در میهمانی ترتیب داده شده توسط همسر عزیز با دیدن یوسف (ع) دستان خود را بریدند). طبق گفته مفسران یوسف (ع) به این دلیل آن پیشنهاد را ارائه کرده است «که پادشاه با جدیت حقیقت را بررسی کند تا بی‌گناهی‌اش برای او آشکار گردد» (زمخشری، ۱۹۹۸، ۳/۲۹۵) که سرانجام با سؤال پادشاه از زنان و اعتراف آن‌ها به حقیقت بی‌گناهی او و خطای آن‌ها ثابت می‌شود.

آن‌چه در این عبارات بیان شد، نشان دهنده عملکرد یوسف (ع) در آن موقعیت تنش‌زا است درحالی که او با حسن تدبیر به مدیریت آن موقعیت و تعارض با افراد یاد شده پرداخته است و اختلاف خود با آن‌ها را برطرف نموده است. همان‌طور که با این روش تعارض با برادرانش را مدیریت کرده است. آیات ۹۰ و ۹۱ در عبارت زیر گواه این مسأله است: ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰتٰرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخٰطِئِيْنَ ﴿۹۱﴾

این دو آیه دربردارنده قول یوسف (ع) و قول برادران اوست هنگامی که او خودش و برادرش بنیامین را به آن‌ها معرفی نموده و آن‌ها پس از شناخت او به برتری‌اش و خطای خود اعتراف کرده‌اند.

اعتراف برادران یوسف (ع) در پی کار خلاقانه او برای رفع تنشی است که آن‌ها، آن را بعد از افکندن وی به چاه ایجاد کردند. منظور از کار خلاقانه او نهادن جام آب‌خوری پادشاه در بار و بنه بنیامین و بازداشت او به اتهام سرقت آن است که در نهایت منجر به پرده برداشتن از حقیقت به وسیله یوسف (ع) با شناساندن خود به برادرانش می‌گردد.

با این توضیحات روشن می‌شود که رفتار یوسف (ع) در این موقعیت جهت حل اختلاف خود با برادرانش شبیه رفتار او با جماعت زنان مصری و همسر عزیز است؛ زیرا هر دو ضد قهرمان را متوجه اشتباه خود نموده و حق را اثبات کرده است؛ بنابراین او بر مبنای

نظر روان‌شناسان با بهره‌گیری از دیپلماسی و حسن تدبیر به مدیریت تعارض پرداخته است ضمن این‌که یکی از فضائل خود یعنی خردمندی را نمایان ساخته است. او با وجود این‌که از سوی هر دو ضد قهرمان مورد ظلم واقع شد و برای احقاق حق خود می‌توانست به شکل دیگری عمل کند اما با درایت و ابتکار و هوشمندانه آن‌ها را به اقرار به حقیقت وا داشت.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین چگونگی عملکرد حضرت یوسف(ع) در مدیریت هیجانات خویش هنگام مواجهه با شخصیت‌های مختلف داستان انجام شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هوش هیجانی حضرت یوسف(ع) در آیات قرآن کریم در قالب شش مهارت اصلی نمود یافته است؛ پنج مهارت از این مجموعه در حوزه مهارت‌های فردی و یک مهارت در حوزه مهارت‌های اجتماعی قرار می‌گیرد. غلبه مهارت‌های فردی بر مهارت اجتماعی از آن روست که قرآن کریم صحنه‌های زندگی حضرت یوسف(ع) را بیشتر از منظر فردی و در موقعیت‌های آزمون، ابتلا و مواجهه‌های شخصی به تصویر کشیده و از رفتارهای اجتماعی ایشان پس از دستیابی به مقام حکومتی، تنها به صورت محدود سخن گفته است.

بررسی این مهارت‌ها نشان می‌دهد که هوش هیجانی حضرت یوسف(ع) افزون بر نقش روان‌شناختی و رفتاری، زمینه آشکار شدن برخی فضایل اخلاقی و صفات برجسته ایشان را نیز فراهم ساخته است. آگاهی هیجانی آن حضرت در گفتار و رفتار ایشان در برابر همسر عزیز مصر و زنان مصری، جلوه‌ای روشن از پاکدامنی و خویشتن‌داری او را نمایان می‌سازد. همچنین خودارزیابی صحیح حضرت یوسف(ع) در برابر عزیز مصر، امانت‌داری و پاکدامنی ایشان را اثبات می‌کند.

از سوی دیگر، خودباوری حضرت یوسف(ع) در تعامل با دو جوان زندانی، پس از آشکار ساختن توانایی‌هایی چون آگاهی از غیب و علم تعبیر خواب، ایمان راسخ او را برجسته می‌سازد. خودکنترلی ایشان نیز در مواجهه با همسر عزیز مصر و زنان مصری، نمودار پاکدامنی، و در برخورد با برادران، نشان‌دهنده صبر و بردباری اوست. همچنین قابلیت اعتماد حضرت یوسف(ع) در رفتار با همسر عزیز و زنان مصری، پاکدامنی ایشان را تأیید کرده و در مصاحبت با دو جوان زندانی، صداقت و درستکاری او را آشکار می‌سازد.

در نهایت، مهارت مدیریت تعارض در رفتار حضرت یوسف(ع)، به‌ویژه در چگونگی رفع اختلاف با شخصیت‌های مقابل و ضدقهرمانان داستان، نشان‌دهنده خردمندی، تدبیر و توانایی او در تبدیل بحران به فرصتی برای اصلاح، گذشت و تعالی اخلاقی است. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که هوش هیجانی در شخصیت حضرت یوسف(ع) نه تنها ابزاری برای کنترل هیجانات و سامان‌دهی رفتار فردی است، بلکه زمینه‌ساز ظهور فضایل اخلاقی و الگویی قرآنی برای مدیریت عاطفی، اخلاقی و اجتماعی انسان به شمار می‌آید.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

سهام نویسنده در انجام این پژوهش ۱۰۰ درصد است.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در طول آماده‌سازی این اثر، نویسنده/نویسندگان از ChatGPT، مدل GPT-5.5 Thinking، به منظور تهیه چکیده مبسوط و اصلاح فرمت منابع بر اساس APA، استفاده کرده‌اند. پس از بهره‌گیری از این ابزار، نویسنده/نویسندگان مطالب تولیدشده را در صورت نیاز بررسی، اصلاح و ویرایش کرده و مسئولیت کامل محتوای نهایی اثر را بر عهده می‌گیرند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسنده/نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسنده/نویسندگان قابل دسترسی است.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر نظرات ارزشمندشان سپاسگزاری می‌شود.

منابع

قرآن کریم

- آقایار، سیروس، و شریفی درآمدی، پرویز. (۱۳۸۶). *هوش هیجانی سازمانی: کاربرد هوش هیجانی در محیط کار، یادگیری، ارتباطات، انگیزش، رهبری سازمانی و بیماری‌های روانی* (چاپ اول). انتشارات سپاهان.
- أحمد بدران، عمرو حسن. (بی تا). *تحلیل الشخصية*. مكتبة الإيمان.
- استاین، استیون جی. (۱۴۰۰). مدیریت و رهبری سازمانی با رویکرد هوش هیجانی: *القای تدریجی اشتیاق، ایجاد اهداف مشترک و ساختن سازمان‌های معنادار از طریق هوش هیجانی* (حجت طاهری گودرزی، اسماعیل اسدی، و کبری مومیوند، مترجمان؛ چاپ اول). انتشارات فرمنش.
- براهنی، رضا. (۱۳۹۳). *قصه‌نویسی* (چاپ چهارم). انتشارات نگاه.
- بلهوس، باب، فالر، اندرو، جانسون، گلندا، و تیلور، نیل. (۱۳۹۸). *مدیریت هیجانات مشکل‌ساز* (محمدحسن آسایش و الهه گلپاشا، مترجمان؛ چاپ اول). انتشارات ساوالان.
- حسن‌زاده، رمضان، و ساداتی کیادهی، سید مرتضی. (۱۳۸۸). *هوش هیجانی: مدیریت احساس، عاطفه و هیجان* (چاپ اول). نشر روان.
- الخفاف، إیمان عباس. (۲۰۱۳). *الذکاء الانفعالی: تعلم كيف تفكر انفعاليا* (الطبعة الأولى). دار الناهج.
- الزمرخسری، محمود بن عمر. (۱۹۹۸). *الكشاف عن حقائق غوامض التنزیل وعیون الأقاویل فی وجوه التأویل* (الجزء الثالث، الطبعة الأولى). مكتبة العبيكان.
- سبحانی‌نژاد، مهدی، و یوزباشی، علی‌رضا. (۱۳۸۷). *هوش هیجانی و مدیریت در سازمان: مبانی نظری، شیوه‌های آموزش و ابزارهای سنجش* (چاپ اول). نشر یسطرون.
- سپهریان، فیروزه. (۱۳۸۶). *هوش هیجانی: از IQ تا EQ و SQ* (چاپ اول). انتشارات جهاد دانشگاهی واحد آذربایجان غربی.
- سنگ، علی. (۱۳۹۵). *هوش هیجانی مدیران و عملکرد آنان* (چاپ اول). انتشارات دایره دانش.
- شجاعی، محمدصادق. (۱۳۹۱). *انگیزش و هیجان: نظریه‌های روان‌شناختی و دینی* (چاپ اول). انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- عبدالرؤف، طارق، و عیسی، إیهاب. (۲۰۱۸). *الذکاء العاطفی والذکاء الاجتماعی* (الطبعة الأولى). دار الکتب المصریة.
- الغرابی، الجیلالی. (۲۰۱۶). *عناصر السرد الروائی: رواية السیل لأحمد توفیق أنموذجا* (الطبعة الأولى). عالم الکتب الحدیث.
- الطبرسی، فضل بن حسن. (۲۰۰۶). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن* (الجزء الخامس، الطبعة الأولى). دار المرتضی.
- فالك، سونیا. (۲۰۲۴). *سیکولوجیة الذکاء* (أحمد سمیر سعد، مترجم؛ الطبعة الأولى). مرکز المحروسة.
- گلمن، دانیل، بویاتزیس، ریچارد، و مک‌کی، آنی. (۱۳۹۹). *هوش هیجانی در مدیریت و رهبری سازمانی* (بهمن ابراهیمی، مترجم؛ چاپ پنجم). انتشارات مدیریت صنعتی.
- مهدی‌پورعمرانی، روح‌الله. (۱۳۸۸). *آموزش داستان‌نویسی* (چاپ اول). انتشارات تیرگان.
- مهرابی، فرامرز، و ناصری، اسماعیل. (۱۳۹۵). *هوش معنوی و مقیاس‌های سنجش آن* (چاپ سوم). انتشارات آوای نور.
- میرصادقی، جمال، و میرصادقی، میمنت (ذوالقدر). (۱۳۷۷). *واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی: فرهنگ تفصیلی اصطلاحات ادبیات داستانی* (چاپ اول). انتشارات کتاب مهناز.
- یونسی، ابراهیم. (۱۳۷۹). *هنر داستان‌نویسی*. انتشارات نگاه.

References

- Abdel Raouf, T., & Issa, E. (2018). *Emotional intelligence and social intelligence* (1st ed.). Dar al-Kutub al-Misriyya. [in Arabic]
- Ahmad Badran, A. H. (n.d.). *Personality analysis*. Maktabat al-Iman. [in Arabic]
- Al-Gharabi, A. J. (2016). *Elements of narrative fiction: Ahmad Tawfiq's novel The Torrent as a model* (1st ed.). Alam al-Kutub al-Hadith. [in Arabic]
- Al-Khaffaf, I. A. (2013). *Emotional intelligence: Learn how to think emotionally* (1st ed.). Dar al-Nahij. [in Arabic]
- Al-Tabarsi, F. ibn H. (2006). *Majma al-Bayan in the interpretation of the Quran* (Vol. 5, 1st ed.). Dar al-Murtada. [in Arabic]
- Al-Zamakhshari, M. ibn U. (1998). *Al-Kashshaf on the truths of the mysteries of revelation and the essence of interpretations in the aspects of exegesis* (Vol. 3, 1st ed.). Maktabat al-Obeikan. [in Arabic]
- Aqayar, C., & Sharifi Daramadi, P. (1386). *Organizational emotional intelligence: The application of emotional intelligence in the workplace, learning, communication, motivation, organizational leadership, and mental illnesses* (1st ed.). Sepahan Publications. [in Persian]
- Baraheni, R. (1393). *Story writing* (4th ed.). Negah Publications. [in Persian]
- Belhouse, B., Faller, A., Johnson, G., & Taylor, N. (1398). *Managing problematic emotions* (M. H. Asayesh & E. Golpasha, Trans.; 1st ed.). Savalan Publications. [in Persian]
- Falk, S. (2024). *The psychology of intelligence* (A. S. Saad, Trans.; 1st ed.). Al-Mahrousa Center. [in Arabic]
- Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. (1399). *Emotional intelligence in organizational management and leadership* (B. Ebrahimi, Trans.; 5th ed.). Industrial Management Institute Publications. [in Persian]
- Hassanzadeh, R., & Sadati Kiyadehi, S. M. (1388). *Emotional intelligence: Management of feelings, affect, and emotion* (1st ed.). Ravan Publications. [in Persian]
- Mahdipour Omrani, R. (1388). *Teaching story writing* (1st ed.). Tirgan Publications. [in Persian]
- Mehrabi, F., & Naseri, E. (1395). *Spiritual intelligence and its measurement scales* (3rd ed.). Avaye Noor Publications. [in Persian]
- Mirsadeghi, J., & Mirsadeghi, M. (Zolqadr). (1377). *Dictionary of the art of story writing: A detailed dictionary of fiction literature terms* (1st ed.). Ketab-e Mahnaz Publications. [in Persian]
- OpenAI. (2026). *ChatGPT (GPT-5.5 Thinking)* [Large language model]. OpenAI.
- Sang, A. (1395). *Managers' emotional intelligence and their performance* (1st ed.). Dayereh Danesh Publications. [in Persian]
- Sepehrian, F. (1386). *Emotional intelligence: From IQ to EQ and SQ* (1st ed.). University Jihad Publications, West Azerbaijan Branch. [in Persian]
- Shojaei, M. S. (1391). *Motivation and emotion: Psychological and religious theories* (1st ed.). Research Institute of Hawzah and University Publications. [in Persian]
- Sobhani Nejad, M., & Youzbashi, A. R. (1387). *Emotional intelligence and management in organizations: Theoretical foundations, training methods, and assessment tools* (1st ed.). Yastorun Publications. [in Persian]
- Stein, S. J. (1400). *Organizational management and leadership with an emotional intelligence approach: Gradually inspiring enthusiasm, creating shared goals, and building meaningful organizations through emotional intelligence* (H. Taheri Goodarzi, E. Asadi, & K. Moumivand, Trans.; 1st ed.). Farmanesh Publications. [in Persian]
- Younesi, E. (1379). *The art of story writing*. Negah Publications. [in Persian]